

SEVİNC ƏLİYEVƏ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA Folklor İnstitutu
sevinc.k.aliyeva@gmail.com

FOLKLORDA VƏ BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN YARADICILIĞINDA LAYLALAR

Açar sözlər: folklor, yazılı ədəbiyyat, laylalar, uşaq folkloru, oxşar və fərqli cəhətlər

Key words: folklore, written literature, lullabies, child folklore, similar and different features

Ключевые слова: фольклор, письменная литература, колыбельные, детский фольклор, схожие и отличительные особенности

Laylalar lirik janra mənsubdur və xalq arasında geniş yayılmışdır. Laylaların müəllifi analar, qəhrəmanları isə beşikdə mışıl-mışıl yatan, hələ dil açmamış körpələrdir. Buna görə də, mətnin şəklinə məxsus ahənglə ifa olunan laylalarda ilk növbədə məqsəd körpəni oxşamaqdan, onun rahatlığını və yuxuya getməsinə təmin etməkdən ibarətdir:

Laylay beşiyim, laylay,
Evim-eşiyim, laylay.
Sən get şirin yuxuya,
Çəkim keşiyin, laylay.
Balam laylay, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay.
Laylay dedim, can dedim,
Yuxudan oyan dedim,
Sən yuxudan durunca,
Canımı qurban dedim.
Balam laylay, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay (6; 18).

Bilirik ki, xalq dilinin təbiiliyinin mühafizə edilməsində, gözəlləşməsində xalq yaradıcılığının rolu böyükdür. Xalq ədəbiyyatı və xalq sənətkarları bilavasitə ədəbi dil yaratmır, xalq yaradıcılığı ədəbi dil quruculuğunda dolay yolla iştirak edir, ədəbi dilə hazır material verir. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı üçün də bu xüsusiyyət xasdır. O, laylalardan hazır ədəbi material kimi əsərlərində istifadə edir. Hətta laylalardan elə məharətlə istifadə edir ki, elə bil bu laylanı körkəmli şairimiz özü qoşub. Məsələn, “Beşik” şeirindəki aşağıdakı laylanın istifadəsinə diqqət yetirək:

İlk dəfə biz səndə duyduq.
Dünyanın zövqünü, səadətini
Ananın o ilıq südündə duyduq:
Laylay dedim yatasan,

Qızıl gülə batasan,
Qızıl güllər içində
Şirin yuxu tapasan.
Hopdu ruhumuza bayatılardan
Nəğməyə bənzəyən ləhcələrimiz.
Daddıq dilimizin şirinliyini
Hələ bələkdəyken bu beşikdə biz (11; 60).

Ana ilə körpəsi arasında sanki bir ünsiyyət vasitəsi olan laylalara Bəxtiyar Vahabzadə müxtəlif cəhətlərdən yanaşır, onun mənasını və əhəmiyyətini “Beşik” şeiri vasitəsilə açmağa çalışır. Qeyd etdiyimiz kimi, Bəxtiyar Vahabzadə öz yaradıcılığında folklor nümunələrindən də geniş istifadə edib. Onu da qeyd edək ki, “yazıçı və folklor problemi öyrənilərkən bir şəxsiyyət olaraq ayrıca götürülmüş yazıçının folklor janrlarından necə bəhrələndiyi, folklor motivlərindən necə yarandığı və eyni zamanda folklor nümunələrinin yazıçı poetikasına necə təsir göstərməsi işıqlandırılmışdır” (2; 6). Dəyərli şairimiz də ifadə baxımından istifadə etdiyi folklor nümunələrini zənginləşdirir, həm də onlara bir canlılıq verir, yeni nəfəs gətirir. Laylalar şairin şeirlərinə hazır kütlə kimi daxil olur. Bəxtiyar Vahabzadə şeirlərində laylalar bəzən bir nəqarət kimi istifadə olunur. Məsələn, 1994-cü ilin yanvar ayında yazdığı və Vasif Adıgözəlovun musiqi bəstələdiyi “Qisas böyütsün səni” şeirində bunun bariz nümunəsini görə bilərik:

Layla balam, a layla,
Əsən çovğun bu gecə
Qar üstünə qar qalar.
Düzəngahda qurulmuş
Çadırımı yırgalar.
Görən, bizə nə deyir
Qarıldaşan qarğalar
Layla balam, a layla (11; 318).

Şifahi xalq ədəbiyyatı özündə saysız-hesabsız ədəbi nümunələri yaşadan, zamandan zamana gətirən, xalqın sevincini, kədərini, arzu və istəklərini əks etdirən böyük bir aləm olmaqla, özünəlayiq deyimləri seçir, qaydaya salır, nəsilədən nəsilə ötürür. Onu da qeyd edək ki, hər bir folklor janrı dövrün məhsuludur. Onun müəllifi bilinsə də, bilinməsə də yenə də dövrün məhsuludur. Laylalar məhz belə ədəbi janrlardan biridir. Laylalar da xalq yaradıcılığının, ümumən şeirin ən zərif, ən incə nümunələrini yaşadan,

zamandan zamana gətirən, xalqın sevincini, kədərini, arzu və istəklərini əks edən böyük bir aləm olmaqla, özünəlayiq deyimləri seçir, qaydaya salır, nəşildən nəslə ötürür. Layla xalq yaradıcılığının, ümumən şeirin ən zərif, ən incə nümunələrindəndir. Laylalar ilahi bir qüdrətin töhfəsi kimi dünyaya gəlir. Məsələn, layla yazmaq üçün plan tutulmur, “planımda layla yazmaq var” deyilmir. Layla ürəyə dolur, yaradıcının varlığına hakim kəsilir. Laylalar mənəviyyat abidəsidir, analarımızın qəlbindən süzülüb gələn müqəddəs nəğmələrdir. Onu da xüsusilə qeyd edək ki, Bəxtiyar Vahabzadə “Qisas böyütsün səni” şeirində də istifadə etdiyi laylanın ahəngini pozmur, “Layla balam, a layla” misrasını olduğu kimi əsərinə daxil edərək Azərbaycan laylasına heyranedici bir ahəngdarlıq, lirizm qatır:

Layla balam, a layla.
Göy bizə qənim olsun
Bu zülmü yerdə qoysaq.
Qoy bizə qənim olsun
Qazdığımız o torpaq!
Layla balam, a layla. (11;319)

R.Taqorun məşhur kəlamını yada salaq: “Buludlar çayların məcrasını su ilə doldurur, özləri isə uzaq dağlarda gizləniirlər”. Bu kəlam sanki analarımız üçün deyilib. Məhəbbəti günəşə, səxavəti dənizə, vüqarı dağlara, kövrək qəlbi doluxsunmuş buluda bənzəyən analar! Çay axmaya bilməz! Ana da özündən keçər, balasından yox. Təbiətin saflıq və gözəllik timsalı olan körpələrin rahat yuxusunu təmin etmək üçün analarımız hər zaman layla oxuyublar, bu gün də oxuyurlar. Qeyd edək ki, laylaların ilk toplayıcıları rus ziyahıları olmuşdur. P.Əfəndiyev laylaları uşaq folklorunun janrı tək təqdim edir və göstərir ki, nənni və laylalar yalnız körpələri yuxuya vermək üçün deyil, həm də onların estetik tərbiyəsi üçün təsirli vasitələrdən biridir. (4, 130). M.Əliyev laylaları bayatının bir şəkli hesab edir. Q.Namazovun Ə.Qarabağlının “Bayatı janrı insanın beşikdən qəbrə davam edən həyatının bütün dövrlərini əhatə edir” tezisində əsaslanaraq irəli sürdüyü “Laylalar xalq arasında çox geniş yayılmış bayatıların bir növü kimi məşhurdur. Təəssüflər olsun ki, bu hal bayatılara həsr olunan həsr edilən əksər toplularda özünü göstərir və laylalar oxşamalar, müxtəlif əmək nəğmələri, ağılar və s. bayatıların bir növü kimi təsnif edilir. Folklorşünaslar laylalarla bayatıların vəzn və qafiyə sistemindəki oxşarlığa əsaslanıb səhv qənaət irəli sürürlər. Lakin nəzərə çarpan şəkli – zahiri oxşarlıq və yaxınlıq hələ bu janrların eyniləşməsi demək deyil. Bu formaları bir-birindən ayıran cəhətlər daha çoxdur (4, 133).

Ümumiyyətlə, qeyd edək ki, janrından, mövzusunda, ölçüsündən

asılı olmayaraq, soykökünə, folkloruna bağlılıq Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərinin ruhunu, mahiyyətini təşkil edir. Laylalar da Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində xüsusi bir ahənglə səslənir və əsərlərinin poetik təsir gücünü daha da gücləndirir (4, 123. Vətənin ürək açan gözəlliklərini, qədim tarixini, igid, qeyrətli övladlarını tərənnüm edən şair doğma diyarın dərdi-sərindən, insanların aralarında baş verən qeyri-sağlam münasibətlərdən bəhs edəndə də bir o qədər sıxıntı keçirir. 1969-cu ildə M.Zeynal müəllimə ithaf etdiyi “Beşik” şeiri bu baxımdan şairin hisslərini ifadə edir:

Laylanın hər xalı bir ümid, güman,
Onun ahənginə qaynadı qanım,
Anamın yanıqlı laylalarından
Süzüldü ruhumu Azərbaycanım (11; 60).

Və yaxud

Beşik ilk mənzilim, ilk yuvam mənim,
Laylalar dünyası ilk dünyam mənim- deyən

Bəxtiyar Vahabzadə bir daha qeyd edir ki, biz körpə vaxtımızdan anamızın südü ilə cana gəlmişik, laylası ilə boy atmışıq. Ana laylası körpəsi üçün mənəvi qida, mənəvi bir qanaddır. Əgər ana südü uşağın sümüyünü bərkidirsə, ana laylası uşağı həyata pərvazlandırır. Bu laylanı necə unuda bilərik...

Laylay dedim yatasan,
Qızıl gülə batasan,
Qızıl gülün içində
Şirin yuxu tapasan.

Balam laylay, a laylay,
Gülüm laylay, a laylay (11; 318).

“Beşik” şeirində də istifadə olunmuş bu layla bir daha təsdiq edir ki, Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərinin mahiyyətini başa düşmək, obyektiv təhlilini vermək üçün onların açarını tapmaq lazımdır. Belə ki, ümumi məlum üsullarla, qəlib söz və ifadələrlə Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərinin mahiyyətini açmaq çətinidir:

Bizim anaların laylalarından
Axdı ruhumuza Vətənin özü.
Beşik kökümüzdür... ucalıb ordan
Tanıdaq dünyaya öz kökümüzü!.. (11; 60)

Göründüyü kimi, burada məzmunla yanaşı sözün ahəngdarlığı, vəznin oynaqlığı da diqqəti cəlb edir. Sözlərin mənasını hələ dərk etməyən uşaq səsin xoş ahənginə uyaraq yuxuya gedir. Lakin laylalar dildən-dilə keçib cilaləndiqca, yazılı ədəbiyyatda da istifadə olunduqca yeni-yeni məzmun alır.

Azərbaycan xalqı Bəxtiyar Vahabzadəni təkcə görkəmli şair kimi deyil, həm də dahi, əvəzəlməz bir şəxsiyyət kimi, müəllim kimi qəbul edir və sevir. Bəxtiyar Vahabzadə xalqın dilinin qorunub saxlanması, ədəbi dilin inkişafında sənətkarların rolunu yüksək qiymətləndirir, dili yaradıcılıqda həlledici amillərdən hesab edir. Gördüyümüz kimi, yaradıcılığında dil məsələsinə, ana dilinin toxunulmazlığına böyük önəm verən Bəxtiyar Vahabzadənin folklorumuza və yazılı ədəbiyyatımıza dərin köklərlə bağlı olduğu aşağıdakı şeirdə açıq-aydın ifadə olunur:

Dil açanda ilk dəfə “ana” söyləyirik biz,
“Ana dili” adlanır bizim ilk dərsliyimiz,
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə (1; 12)

Bəxtiyar Vahabzadənin daha bir şeirinə də diqqət yetirək:

Müəllim! Qayğınla böyüyür insan,
Sən əqlə, kamala qanad verirsən.
Ana dilimizin gur bulağından
Körpə balalara su içirirsən(1; 13)

Onu da qeyd edək ki, şair həm “Əlifba kitabı”, həm də “Ana dili” şeirlərində “içirmək”, laylanı südlə qarışdırıb ruha içirmək, ana dilinin gur bulağından körpə balalara su içirmək-deməklə laylanın çox şeyə qadir olduğunu söyləmiş olur. Xalqın varlığını özündə əks etdirən “Ana dili”, “Oğluma” şeirlərində də xalqın milliliyinə xas olan xüsusiyyətlər əks olunmuşdur (11; 8).

Onu da xüsusilə vurğulayaq ki, Bəxtiyar Vahabzadənin şeirlərində ana-bala məhəbbətinin tərənnümü ən yüksək səviyyədədir. Ananın daxili aləmi, əhval-ruhiyyəsi, öznəməxsus fərdi hiss və duyğuları şeirlərinin çoxunda daha aydın ifadə olunur:

Anam namaz üstə əl açıb göyə,
Allaha yalvarır:”Ya Rəbbim!-deyə”:
-Sənsən xəlv eyləyən bu göyü, yeri,
Candan şirin olur bala, ay Allah.
Sən mənim ömrümdən kəsib illəri,
Balamın ömrünə cala, ay Allah! (5; 406)
Bu nədir? Arzuya, diləyə bir bax,
Gör bir nələr keçir ana qəlbindən?!
Çoxdur bu dünyada hədiyyə... ancaq
Ömürdən hədiyyə görməmişəm mən (5; 406)

Məhz bu hisslərə, anaya, ana dilinə olan sevgiyə görə Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində laylaların istifadəsi olduqca təbii alınıb. Bu əsərlər bir daha təsdiq edir ki, Bəxtiyar Vahabzadənin şeirləri bugünkü Azərbaycan poeziyasını bütün varlığı ilə təmsil edir.

Ədəbiyyat:

1. Alməmmədova S. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının dili. Bakı: "Elm" nəş., 2010,
2. Əliyev Kamran. Romantizm və folklor. Bakı: "Elm" nəş., 2006, 160 səh.
3. Qafarlı R. Bəxtiyar Vahabzadənin 12 cildlik külliyyatı. Bakı: 2008-2010.
4. Qafarlı R. Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası. Bakı: "Elm və təhsil" nəş., 2013, 540 s.
5. Quliyev Sərdar. Ailə pedaqogikasının mühüm problemləri. Bakı: Nurlan nəş., 2005, 416 səh.
6. Namazov Qara. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: BDU nəş., 2007, 444 səh
7. Vahabzadə B. "Ədəbiyyat yolunda". Bakı: 2010.
8. Vahabzadə B. "İnsan və zaman" (şeirlər və poemalar). Bakı: Azər nəşr, 1964.
9. Vahabzadə B. "Payız düşüncələri". Bakı: Yazıçı, 1981, 366 səh.
10. Vahabzadə B. Məqalə: "Ana laylası, uşaq dünyası" // səh. 193
11. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild (Şeirlər). Bakı: "Öndər nəşriyyat", 2004, 328 səh.
12. Виноградов В.В. "О языке художественной литературы" Москва, 1959

S.Aliyeva

**The lullabies in the creativity of Bakhtiyar Vahabzadeh
Summary**

The content and the idea of the lullabies in folklore and on the literary activities of Bakhtiyar Vahabzadeh are analysed on the basis of examples. It is also about the particular importance of lullabies in the development of the Azerbaijan children's literature. The detailed information is given about harmony, lyricism, exhortation, the opening nature of images, poetic elements such as narration. Here is also paid attention to the scientific-thematic thoughts of famous scientists dealing with lullabies. The collection, publication and investigation history of lullabies are researched in the article too. The main characteristic features of lullabies have been analysed on the literary activities of Bakhtiyar Vahabzadeh. The similar and distinctive features of the oral and written literature. The position and role of lullabies are also defined in the oral and written literature and the scientific analysis is given. In the article just these difference are defined and analyzed.

**Фольклор и колыбельные в творчестве Бахтияра Вахабзаде
Резюме**

В статье на основе образцов анализируются содержание, идея колыбельных в творчестве Бахтияра Вахабзаде. А также, рассказывается об особом значении колыбельных в азербайджанской детской литературе. Дается широкая информация о мелодичности, лиризме, наставлении, полном открытии образа, таких поэтических элементах как повествование, на которые служат основой для колыбельных. А также, обращается внимание на научно-теоретические рассуждения о колыбельных. В статье, также анализируется история собирания, издания и исследования колыбельных. Проанализировали основные характерные особенности колыбельных на основе творчество Бахтияра Вахабзаде. Изучились схожие и отличительные стороны устной и письменной литературы. А также, определились место и роль колыбельных в устной и письменной литературе. В статье определились, проанализировались именно эти различия.

Rəyçi: Kamran Əliyev

AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, professor